

Analysis and investigation of otherness in the poetry of Fadvi Touqan and Sepideh Kashani From the point of view of discourse theory of Laclau and Mouffe

Naimeh Aghanouri^{*}, Mehbood Fazli^{**}

Shokooh alSadat Hosseini^{***}, Hossein Aghahosseini^{****}

Abstract

using the analytical method, this article deals with the comparative analysis of the poems of Sepideh Kashani, the poet of Iran's stability, and Fadva Touqan, the poet of Palestine's stability, from the point of view of discourse analysis theory of Laclau and Mouffe. Sustainable poetry has received special attention in recent decades, especially in Iran and Palestine, and has had considerable quantitative and qualitative growth. This type of poetry shows a precise image of the other due to the confrontation with the enemy's front and emphasizes the boundary between oneself and the other. The presentation of self and other, which is an effective factor in defining national identity, can be reflected in the poems of Kashani and Touqan. Based on the discourse theory of Laclau and Mouffe, this research answers the main question that in Kashani's poetry in the collection of "Butterflies of the Night" and Touqan's poetry in the collection of "Tamuz Walshai' Al-Akher", what is the role of darkness and light in demarcation with the other? And it comes to the conclusion that in the resistance poetry of Iran and

^{*} Ph.D. Candidate of Persian language and literature. Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran, N.aghanouri@alzahra.ac.ir

^{**} Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran (Corresponding Author), ma.fazeli@alzahra.ac.ir

^{***} Assistant Professor, Women's Studies Research Group, Humanities and Cultural Studies Research Institute. Tehran, Iran, sh.hosseini@ihcs.ac.ir

^{****} Professor of the Department of Persian Language and Literature, University of Isfahan. Isfahan, Iran, h.aghahosaini@ltr.ui.ac.ir

Date received: 30/07/2023, Date of acceptance: 31/12/2023

Palestine, the conceptual commonalities related to light and darkness with different literary methods have been expressed in the form of highlighting, marginalization and the like, and it has been able to show its border with the other to the audience of the poems and through this Encourage them to fight or defend themselves.

Keywords: poetry of resistance, discourse theory, Sepideh Kashani, Fadvi Touqan, alienation.

Introduction

The literature of sustainability is the literature that deals with awakening and seeking justice, or describing and describing uprising and resistance against force and manipulation. resistance that needs to be passed; Passing on many things, such as comfort and peace, prosperity and property, and most importantly, passing on the soul that man seeks to obtain in life.

In general, light with concepts such as illumination, which has examples such as day, sun, fire, lamp, flame, and the like in connection with concepts such as darkness and darkness, it is in relative contrast with examples such as night and shadow. The use of the concepts of light and darkness in the poetry of the stability of different nations has created a kind of conceptual unity and political identity between them.

Symbols of light and brightness in the literature of sustainability are among the most profound literary symbols that are rooted in national religious beliefs and culture. In contemporary Iranian sustainability literature, which are sustainability poems from the era leading to the Islamic revolution until the present time, due to the predominance of spiritual Islamic color on people's sustainability, attention to light and darkness can be analyzed and analyzed.

The main focus of this article is to explain and reveal how to apply the concepts related to light and darkness in demarcating oneself with others ..Therefore, according to the methods of emergence and occurrence of these concepts in the poems, both a part of the identifications in the poetry of resistance is revealed, as well as the way of alienation and demarcation with the other.

This article examines the concept of self and other in the poems of Sepideh Kashani and Fadvi Toughani in the collection of poems "Parvaneh Shab" and "Tamuz Walshi' Al-Akhler." In order to discover some literary commonalities in the resistance poetry of Iran and Palestine, she tries to show and analyze the process of demarcation between herself and the other through the concept of light and darkness in the poems of these two poets and it answers the question that in the poetry of Sepideh Kashani and Fadvi

3 Abstract

Touqan's persistence, what is the role of darkness and light in demarcation with the other?

Researches such as the article "Consistency Effects in the Poems of Fadvi Touqan and Sepideh Kashani" (Akbari and others, 2014) in which the researchers have come to the conclusion that Themes such as the defense of the truth of the holy place and the praise of freedom and liberty have been prominent aspects of Fadvi and Kashani's poems (ibid. 24) .Considering that in these studies, light and darkness or alienation in the poetry of Fadvi Touqan and Sepideh Kashani were not the main topics .For this reason, this research, which was carried out with the aim of comparative discourse analysis of light and darkness in selected poems, is different from other researches in the field of sustainability literature.

Materials & Methods

Based on Laclau and Mouffe's discourse theory, this research answers this main question by examining the poetry of two ladies, one from Iran and the other from Palestine, that in the poetry of Sepideh Kashani's persistence in the poetry collection "Night Butterflies" and Fadvi Touqan's poetry in the collection "Tamuz Walshi' Al-Akhler" is the role of darkness and light in demarcation with the other?

Laclau and Mouffe's discourse theory method is a descriptive analytical method that can improve the capacity of criticism of its analyzes by introducing concepts such as power, politics and ideology in its analysis. This analysis consists of many multiple and complicated concepts which have a network and chain relationship with each other and the understanding of each of them helps to understand the other and their systemic understanding helps to analyze social and political issues.

The necessity of the current research is a more detailed analysis of some of the conceptual commonalities in the poetry of the stability of the two nations of Iran and Palestine.

Discussion & Result

In the selected works, alienation has been done in the central sign through the use of words of light and darkness, around the axis of "homeland ". Also, these words have been used to highlight the components of the discourse through the selection of a poetic name or a poetic name, to draw the path of the struggle, to show the position of the fighters, and to deliberately give a revolutionary color and in marginalization through

the selection of the name of the work, to show the cunning of the enemy, to see the space as black .The mentioned words have been used in mythmaking, in the introduction of martyrs and martyrdom, fighters and oppressed people, and in the empty sign, showing the ideal situation of the past, close to the contemporary and the future.

conclusion

In this research, with comparative analysis and investigation through the theory of Laclau and Mouffe, it was shown that the selected concepts of poets in the position of "central sign", "highlighting", "empty sign", "mythology" and "marginalization" are among the most important methods in demarcation. They are with each other in Kashani and Touqan poetry .In each of these methods, the poet has tried to show the true face of herself and others with concepts and themes related to light and illumination .In this regard, it is suggested to conduct research on the subject of literary methods of alienation in ancient Persian works and to compare the central signifier in ancient and contemporary literary works.

Bibliography

The Holy Quran

Aghahosseini, Alireza (2016). Another discourse and acceptance. Esfahan. Isfahan: Isfahan University Pres. (In Persian)

Ahmadi, Ali (1391). Researching the basics of Arab resistance literature based on the poems of Sepideh Kashani and Fadavi Touqan, PhD thesis, Chamran University of Ahvaz. (In Persian)

Asadi, Ali Ahmadinejad, Hamid (2017). "Gray alienization in Ferdowsi's Shahnameh based on Laclau and Mouffe's discourse theory"; National Studies Quarterly. Number 2. 23-42. (In Persian)

Aslani, Mohammadreza. (1390). Lale Kavir: a fictional biography of Sepideh Kashani. Tehran: Surah Mehr Publishing House (In Persian)

Akbari, Manouchehr; Achareh, Khairai and Ahmadi, Ali (2014). "Persistence effects in the poems of Fedou Toukhan and Sepideh Kashani"; Journal of sustainability literature. Number 12. 23-44. (In Persian)

Akbarizadeh, Masoud and Taghizadeh, Hedayatullah (2013). "Myth in the poetry of contemporary Arab Tammuz poets"; Sistan and Baluchistan University research paper on lyrical literature. 12th year No. 23. 27-46. (In Persian)

Omidred, Ahmed (1400). "Analysis of the critical discourse of Ahlam Nasr's poems based on Lacla and Mouffe's theory"; Journal of Arabic language and literature. 13th period Number 25. 78-1033. (In Persian)

Bazrafkan, Rahmatullah (2013). Common features of resistance poetry in Iran and Palestine. Shiraz university. Faculty of Literature and Humanities.

5 Abstract

- Bahrampour, Shaban Ali (1379). An introduction to discourse analysis. Tehran: Farhang Gadman publishing house. (In Persian)
- The truth, Seyyed Sadegh (1387). Political science methodology. Qom: Mofid University Publishing. (In Persian)
- Dahrami, Mehdi (2014). "Investigating how to name the title of the poem in traditional and contemporary literature and its aesthetic functions"; Shiraz University poetry research magazine. Year 7. Number 3. 19-36. (In Persian)
- Zohraei, Hamidreza. Baharond, Mohsen (2016). "Comparative study of themes of sustainable poetry in the works of Mahmoud Darwish and Sepideh Kashani"; Journal of literature, mysticism and philosophy studies. Third period. number 1. 179-189. (In Persian)
- Soltani, Seyyed Ali Asghar (2008). Power, discourse and language: mechanisms of power flow in the Islamic Republic of Iran. Tehran" Ney publishing house. (In Persian)
- Sadeghzadeh, Mahmoud (2018). "Investigation of stylistic features and content analysis of Sepideh Kashani's poetry (1371-1313)"; Journal of Literary Criticism Studies. Number 22. 36-57. (In Persian)
- Toukan, Fadwa (1993 AD). The complete poetic works. Beirut: The Arab Institute for Studies and Publishing. First edition
- Kashani, Sepideh (1352). Night butterflies. Tehran: Padideh Publications.
- Laclau, Ernesto. Mouffe, Chantal (2014) Hegemony and socialist strategy towards radical democratic politics; Translated by Mohammad Rezaei. Tehran: Third publication. (In Persian)
- Mohammad, hoghoughi (2017). "Features of the poem of Tanin al-Dawogu with Mohammad Al-Haqi" Ferdowsi magazine. Number 41. 129. (In Persian)
- Moghadami, Mohammad Taghi (2018). "Lacla and Mouffe discourse analysis theory and its criticism"; Social Cultural Knowledge Journal. second year. Number 2. 91-124. (In Persian)
- Mowahed, Samad (2004). A look at the sources of enlightenment wisdom and its fundamental concepts. Tehran: Tahori (In Persian)
- Naas, John Bayer (2016). comprehensive history of religions; Translated by Ali Asghar Hekmat. Tehran: Scientific Publication. (In Persian)
- &
- brown, R. (1990).social identity. In A. kuper and j. kuper (eds) the social science encyclopedia. London: reotledge
- laclau, ernesto and mouffe, chantal (1985). hegemony and socialist strategy. toward a radical democratic politics: london. verso publication.

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و سپیده کاشانی از دیدگاه نظریه گفتمان لاکلاو و موفه

نعیمه آقانوری*

مه‌بود فاضلی**، شکوه السادات حسینی***، حسین آقاحسینی****

چکیده

این مقاله به بررسی تطبیقی اشعار سپیده کاشانی، شاعر پایداری ایران و فدوی طوقان، شاعر پایداری فلسطین از دیدگاه نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه می‌پردازد. برای این روش، پس از بررسی اشعار، ابیات مورد نظر انتخاب، دسته‌بندی و سپس تحلیل تطبیقی شده‌است. شعر پایداری که از دیرباز خصوصاً در کشورهای استعمارشده یا جنگ‌دیده ظهور و بروز یافته، در دهه‌های اخیر در ایران و فلسطین رشد کمی و کیفی قابل ملاحظه‌ای داشته‌است. این نوع شعر که شامل مفاهیم ظلم‌ستیزانه و بیدارگرانه است، به دلیل تقابل با جبهه دشمن، تصویری دقیق از «دیگری» به نمایش می‌گذارد و مرز «خود» با دیگری را پررنگ می‌سازد. این نمایش خود و دیگری که عاملی مؤثر در تعریف هویت ملی است، در اشعار کاشانی و طوقان که هر دو با نگاه و احساساتی زنانه به دفاع از وطن خویش پرداخته‌اند قابل تأمل است. این پژوهش بر اساس نظریه به این سؤال اصلی پاسخ می‌دهد که در شعر پایداری سپیده کاشانی در مجموعه «پروانه‌های شب» و فدوی طوقان در مجموعه «تموز و الشیء الآخر»، تاریکی و روشنایی چه

* دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران،
ایران، N.aghanouri@alzahra.ac.ir

** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
ma.fazeli@alzahra.ac.ir

*** استادیار گروه پژوهشی مطالعات زنان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران،
sh.hosseini@ihcs.ac.ir

**** استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، اصفهان، ایران،
h.aghahosaini@ltr.ui.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۰

نقشی در مرزبندی با «دیگری» دارد؟ و به این نتیجه می‌رسد که در شعر مقاومت ایران و فلسطین، اشتراکات مفهومی مرتبط با نور و ظلمت با روش‌های مختلف ادبی در قالب دال مرکزی، برجسته‌سازی، حاشیه‌رانی و مانند آن نمود و عینیت یافته و توانسته مرز خود با دیگری را به مخاطب اشعار نشان دهد.

کلیدواژه‌ها: شعر مقاومت، نظریه تحلیل گفتمان، سپیده کاشانی، فدوی طوقان، غیریت‌سازی.

۱. مقدمه

ادبیات پایداری، ادبیاتی است که به بیدارگری و عدالت‌خواهی، یا تشریح و توصیف قیام و مقاومت در برابر زور و تزویر می‌پردازد، مقاومتی که لازمه آن گذشت است، گذشت از بسیاری از چیزها، مانند آسایش و آرامش و رفاه و دارایی و مهم‌تر از همه آنها، گذشتن از جان که انسان در زندگی به دنبال بدست آوردن آنهاست.

به طور کلی، نور با مفاهیمی چون روشنایی که مصادیقی مثل روز، خورشید، آتش، چراغ، شعله و مانند آن دارد، در ارتباط و با مفاهیمی چون ظلمت و تاریکی با مصادیقی مثل شب و سایه در تضاد نسبی است. استفاده از مفاهیم روشنایی و تاریکی در شعر پایداری ملل مختلف، نوعی وحدت مفهومی و هویت سیاسی بین آنان ایجاد کرده است.

در مورد پیشینه توجه به نور و ظلمت گفتنی است در مسیحیت انعکاس نور ماه به معنای شناخت استدلالی و عقلانی و در فرهنگ دینی اسلامی با توجه به آیه قرآن، نور از نام‌های خدا و نشانه‌ای از هدایت الهی است. در یکی از آیات شریفه قرآن آمده است «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ...» (نور: ۳۵): خداوند نور آسمان‌ها و زمین است، مثل نور خداوند همانند چراغی است که در درون آن چراغ پر فروغ دیگری است. مفهوم ظلمت: ظلمت، همان تاریکی است که در صورت نبود نور به وجود می‌آید. ظلمت، در تعبیر قرآنی بیانگر شدت و کثرت تاریکی است، بطوری که شخص گرفتار ظلمت، راهی برای رسیدن به روشنایی پیدا نکند. نمادهای نور روشنایی در ادبیات پایداری از عمیق‌ترین نمادهای ادبی است که ریشه در اعتقادات و فرهنگ دینی ملی دارد. در ادبیات پایداری معاصر ایران که اشعار پایداری دوران منتهی به انقلاب اسلامی تا زمان کنونی هستند، با توجه به غلبه صبغه اسلامی معنوی بر پایداری مردم می‌توان توجه به نور و ظلمت را مشاهده و تحلیل و بررسی کرد.

محور اصلی این مقاله، تبیین و آشکار کردن نحوه بکارگیری مفاهیم مرتبط با نور و ظلمت در مرزبندی خود با دیگری است. بنابراین با توجه به روش‌های ظهور و بروز این مفاهیم در

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعیمه آقانوری و دیگران) ۹

اشعار، هم قسمتی از هویت‌سازی‌ها در شعر مقاومت آشکار می‌شود و هم نحوه غیریت‌سازی و مرزبندی با دیگری. در این پژوهش، چنانکه اشاره شد، منظور از واژگان مرتبط با نور، کلماتی است مثل: شعله، مشعل، خورشید، ستاره، شمع و هر آنچه ذاتاً یا بواسطه موجود دیگر نور و روشنایی دارد. همچنین منظور از واژگان مرتبط با تاریکی، کلماتی است مثل: سایه، شب، سیاهی و مانند آن که فاقد نور یا مانع نور هستند.

این مقاله با بررسی مفهوم خود و دیگری در اشعار سپیده کاشانی و فدوی طوقانی در مجموعه شعر «پروانه‌های شب» و «تموز و الشی الاخیر»، به منظور کشف پاره‌ای از اشتراکات ادبی در شعر مقاومت ایران و فلسطین، درصدد است فرایند مرزبندی خود با دیگری را از طریق مفهوم نور و ظلمت در اشعار این دو شاعر نمایش دهد و تحلیل کند و به این سوال پاسخ دهد که در شعر پایداری سپیده کاشانی و فدوی طوقان، تاریکی و روشنایی چه نقشی در مرزبندی با دیگری دارد؟

ضرورت این پژوهش، واکاوی دقیق‌تر بخشی از اشتراکات مفهومی در شعر پایداری دو ملت ایران و فلسطین است.

۱.۱ پیشینه پژوهش

با در نظر گرفتن مفاهیم و عناصر در ارتباط مستقیم یا غیر مستقیم با مفهوم نور و غیریت‌سازی در شعر شاعران پایداری، از پژوهش‌هایی که می‌توان از آنها به‌عنوان پیشینه تحقیق نام برد، رساله «بررسی مبانی ادبیات مقاومت عرب با تکیه بر اشعار سپیده کاشانی و فدوی طوقان» (احمدی، ۱۳۹۱) است که نتیجه می‌گیرد استفاده از رمز، زبان فاخر و ساختار حماسی اشعار از ویژگی‌های مشترک سبکی شاعران مذکور است و از وجوه تفاوت نیز می‌توان به گستردگی بیشتر معانی مقاومت، تنوع سبک‌ها، صور خیال و اسالیب شعری فدوی اشاره کرد. پژوهش دیگر مقاله «بررسی ویژگی‌های سبکی و تحلیل محتوایی شعر سپیده کاشانی» (۱۳۱۳-۱۳۷۱) (صادق‌زاده، ۱۳۹۰) است که نتیجه گرفته است شعر سپیده دچار شعارزدگی صرف نشده و از زیبایی‌های ادبی مختلفی چون استعاره و تشبیه برخوردار بوده است (همان: ۶۶)، به‌علاوه در مقاله «جلوه‌های پایداری در اشعار فدوی طوقان و سپیده کاشانی» (اکبری و دیگران، ۱۳۹۴) نویسندگان به این نتیجه رسیده‌اند که مضامینی چون دفاع از حقانیت قدس و ستایش آزادی و آزادی از وجوه بارز اشعار فدوی و کاشانی بوده است (همان: ۲۴). با توجه به اینکه در این پژوهش‌ها نور و ظلمت یا غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و سپیده کاشانی موضوع

اصلی نبوده‌است. به همین سبب، این پژوهش که با هدف تحلیل گفتمانی تطبیقی نور و تاریکی در اشعار منتخب به انجام رسیده‌است، از سایر پژوهش‌های حوزه ادبیات پایداری متمایز است.

۲. مبانی نظری و بررسی برخی مفاهیم پژوهش

۱.۲ خود و دیگری در نظریه لاکلاو و موفه

نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موفه از انواع تحلیل‌های زبانی گفتمانی است که تحلیل گفتمان را از حوزه زبان‌شناسی به عالم سیاست و اجتماع کشانده و از آن به مثابه ابزاری نیرومند برای تحلیل‌های خود استفاده کرده است. این نظریه (رک. laclau and mouffe. 1985) در واقع وامدار نظریه تحلیل گفتمان فوکو است و نقطه مشترک این نظریه با نظریه فوکو عمومیت گفتمان نسبت به زبان است به طوری که گفتمان تمام عرصه‌های اجتماعی را درمی‌نوردد.

روش نظریه تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه، روشی توصیفی تحلیلی و (نئومارکسیستی) و متعلق به حوزه دیدگاه‌های پسامدرن و پساساختارگرایانه است که با وارد کردن مفاهیمی مثل قدرت، سیاست و ایدئولوژی در تحلیل خود می‌تواند ظرفیت نقد تحلیل‌های خویش را ارتقا بخشد. این تحلیل متشکل از شمار زیادی مفاهیم متکثر و درهم پیچیده است که با یکدیگر ارتباط شبکه‌ای و زنجیره‌وار دارند و فهم هر کدام از آنها به فهم دیگر و فهم سیستمی آنها به تحلیل موضوعات اجتماعی سیاسی کمک می‌کند.

نظریه معنایی تحلیل گفتمان لاکلا و موفه، شامل مفاهیمی چون مفصل‌بندی، دال و مدلول، دال مرکزی، دال خالی، برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی، اسطوره‌سازی است. همچنین نظریه اجتماعی این نظریه شامل مفاهیمی است مثل زمان‌مند و مکان‌مندی گفتمان‌ها، محصول منازعات معنایی بودن تحولات اجتماعی سیاسی (رک مقاله مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۸-۱۰۶)

گفتنی است لاکلاو و موفه در نظریه خود به گفتمان زنانه و تاثیرات آن اشاره داشته‌اند و در قسمتی از کتاب آنها آمده است «به عقیده ما همین که جنس مؤنث اشاره‌ای ضمنی به جنسیت زنانه با ویژگی‌های مشخصی نماید، این دلالت خیالی تاثیراتی واقعی در رویه‌های مختلف اجتماعی به جای می‌گذارد» (لاکلاو و موفه، ۱۳۹۳: ۱۹۲-۱۹۳)

از دید پژوهش‌های تحلیل گفتمان، وجود «دیگری» نسبت به «خود» رقم می‌خورد و بر اساس عوامل مختلفی چون زبان، مذهب، جغرافیا، جنسیت، دین و... شکل می‌گیرد که همین عوامل شکل دهنده هویت هستند، «در واقع، هویت معطوف است به بازشناسی مرز میان

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعمیه آقانوری و دیگران) ۱۱

خودی و بیگانه که عمدتاً از طریق همگونی‌های اجتماعی و انفکاک درون‌گروه از برون‌گروه‌ها ممکن می‌شود» (brown, 1990: 790)

«خود» از موضوعات مورد توجه فلاسفه، روانشناسان، جامعه‌شناسان و پژوهشگران حوزه‌های دیگر بوده و هست. اینکه «خود» چه معنایی دارد، چگونه شکل می‌گیرد و محدوده آن کجاست. توجه به خود، بحث‌ها را در مورد دیگری و مرزها و نحوه شکل‌گیری آن در پی داشته است.

شناخت «دیگری» در آرای اندیشمندانی چون، هایدگر، هوسرل، بوبر و باختین مورد توجه بوده است و همه آنها در پذیرش وجود دیگری به عنوان عنصر شناخت و خودآگاهی «من» اشتراک نظر دارند (رامین‌نیا و قبادی، ۱۳۹۲: ۶۸). دیگری معنایی چندوجهی دارد و با وجود داشتن رابطه دوسویه با «من»، خصوصاً در ادبیات می‌تواند بعنوان دشمن یا رقیب شناخته شود. شناخت خود و دیگری خصوصاً در آثار نوشتاری نیاز به مذاقه دارد که لاکلائو و موفه به ارائه نظرات خود در این زمینه پرداخته‌اند. بطور کلی، از دید لاکلائو و موفه، هر گفتمان منعکس‌کننده روابط جامعه و شکل دهنده تصور ما از جهان است که از مجموعه‌ای نشانه‌های متمایز از هم ساخته شده است. لاکلائو معتقد است دستیابی ما به واقعیت از طریق زبان امکان‌پذیر است و هر نوع گفتار، کلام و نوشتار، جریانی اجتماعی محسوب می‌شود. همچنین از مباحث مهمی که در نظریه لاکلائو مطرح شده، موضوع غیریت و غیریت‌سازی است که جریان‌های مختلف سیاسی برای مسائلی مثل تثبیت خود یا ایجاد هویت، به آن پناه می‌برند (آقاحسینی، ۱۳۹۶: ۱۳۰)

به‌طور کلی، غیریت‌سازی‌ها جایی یافت می‌شوند که گفتمان‌ها با همدیگر برخورد دارند (سلطانی، ۱۳۸۷: ۹۴) و در آن، آن دسته از خصوصیات و صفاتی که هماهنگ با گفتمان است انتخاب و هر آنچه غیر از آن طرد می‌شود. در این عمل از روش‌های مختلف چون «برجسته‌سازی» و «حاشیه‌رانی» استفاده می‌شود. (همان: ۱۱۳)

موضوع مقاومت و هویت از این حیث که خصوصاً به تثبیت مرزهای اعتقادی و فکری خود و راندن نیروی مهاجم و ناهمگون اهتمام دارند با یکدیگر مشابهند.

در ادبیات کهن ما تقابل خود و بیگانه به روش‌های مختلف مثل تقابل نور و ظلمت مطرح بوده است، اما این تقابل در ادبیات پایداری معاصر پررنگ‌تر و با کلماتی مستقیم نمایان است.

۲.۲ ادبیات پایداری

یکی از شاخه‌های مورد بحث ادبیات، ادبیات پایداری یا مقاومت است. از دید پژوهشگران «ادبیات پایداری معمولاً به آثاری اطلاق می‌شود که تحت تاثیر شرایطی چون اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادی‌های فردی و اجتماعی و غصب قدرت و سرزمین شکل می‌گیرد» (سنگری، ۱۳۸۳: ۴۵). با توجه به این دیدگاه، ادبیات پایداری در معنای عام، ادبیاتی است با زیربنای اجتماعی و متأثر از مسائل خاص و چالش‌برانگیز سیاسی و تأثیرگذار و جهت‌دهنده. این نوع ادبیات، در ایران و کشورهای دیگر غالباً در حوالی جریان‌های سیاسی شکل می‌گیرد و حین مبارزه با طرف بیگانه، تصویری عمیق از هویت ملی یا دینی را به نمایش می‌گذارد.

در ایران، خصوصاً در دوران مشروطه و همچنین با شروع مبارزات سیاسی که به انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ ه.ش انجامید، این ادبیات عمق و گسترش بیشتری یافت و در هر دوره به‌طور مثال در دوران جنگ تحمیلی این جریان شدت گرفت و آثار متنوع‌تری در این چارچوب خلق شد. در ادبیات عربی نیز از قرن‌ها پیش بویژه از سال ۱۹۴۸ م. که مسأله شکل‌گیری اسرائیل پررنگ‌تر شد، شاعرانی درصدد برآمدند با بازتعریف هویت خود، در بیداری مردم سرزمین‌هایشان نقش داشته باشند؛ بنابراین به سرودن شعرهایی پرداختند که رنگ اجتماعی و سیاسی داشته است. به باور شفیعی کدکنی،

اگر نگاهی به مجلات و دیوان‌های شعر امروز عرب بیندازیم، می‌بینیم که نبض شعر عرب امروز با مسأله فلسطین می‌تپد. شاید نتوان شاعری یافت که در کشورهای عربی شعر بگوید و موضوع بخشی از شعرهایش را فلسطین تشکیل ندهد؛ همانگونه که در دنیای قدیم به ندرت می‌توان شاعری یافت که از عشق سخن نگفته باشد (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۰: ۲۵۰).

شعر مقاومت امروز عرب از آب‌سخورهای متعددی سرچشمه گرفته است؛ از جمله گرایش‌های ملی، دینی، تاریخی اساطیری، جهانی و انسانی. این گرایش‌ها به‌ویژه در شعر فلسطین جلوه‌های فکری و ادبی متنوعی را به همراه داشته است. شاعران فلسطینی عموماً با زبانی محکم و بیانی رسا از ستم اشغالگران و از سرزمین مادری با تمدنی غنی سخن گفته‌اند که ماندن در آن یا بازگشت به آن آرمانی فراموش‌ناشدنی و ارزشمند است. از این حیث می‌توان گفت هویت ملی در اشعار پایداری ملل مختلف از جمله ایران و فلسطین نمودی ویژه و قابل تأمل دارد.

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نیمه آقائوری و دیگران) ۱۳

۳.۲ معرفی شاعران

سپیده کاشانی (۱۳۱۵_۱۳۷۱ هـ.ش)، سرور اعظم باکوچی معروف به سپیده کاشانی، از شاعرانی بود که با اوج‌گیری مبارزات امام خمینی (ره) بر ضد رژیم ستمشاهی و به دنبال آن پیروزی انقلاب اسلامی، بعنوان یک زن مسلمان قدم به میدان نهاد. اشعار او برای ساختن سرودهای انقلابی استفاده شد و نخستین آثار ادبیات مقاومت را در شعر انقلاب به بار نشانید. از این شاعر، آثار متعددی باقی مانده که از میان آنها، در پژوهش پیش‌رو، کتاب «**پروانه‌های شب**» مبنای تحلیل قرار گرفته است. کاشانی این مجموعه را که شامل پنجاه و یک سرود است در سال ۱۳۵۲ منتشر ساخت. از دید پژوهشگران،

پروانه‌های شب، رنجامه‌ای است از تجربه‌های سال‌ها ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۲ که واژه‌های آن به سبب فضای تاریک آن زمان به پروانه‌هایی تشبیه شده اند که در شب پرواز می‌کنند. شاعر تا آنجا که ممکن بوده با ایما و اشاره و مستقیم و غیرمستقیم بسیاری از گفتنی‌ها را در آن به تصویر کشیده و این جنگ و گریز ادبی - سیاسی وی تا آغاز انقلاب اسلامی ادامه داشته است (غفاری، ۱۳۸۴: ۱۲۴).

فدوی طوقان (۱۹۱۷-۲۰۰۳ م) از بانوان ادبیات پایداری عرب است که با سرودن اشعار آمیخته با اندوه ناشی از اشغال اراضی فلسطین جوانان را به مقاومت و مبارزه برمی‌انگیخت. او عشق به میهن را با احساسات زنانه خود آمیخته است. گاه زادگاه زخمی خویش را به شکل مادری می‌بیند که رنج زایش نسلی مبارز را تحمل می‌کند و گاه او را زنی می‌یابد که دورافتاده از معشوق اسطوره‌ای خود، در چنگال بیگانگان اسیر گشته است و اندوه می‌کشد. به همین دلیل، شعر فدوی طوقان، از منظر مفاهیم ویژه ادب پایداری موضوع پژوهش‌های پرشمار بوده است. پژوهشگر عرب درباره فدوی آورده است «نری عند فدوی طوقان الروح القومیة التی تستند إلى امجاد الماضي و مقارنه الحاضر به» (الشیخ، ۱۴۱۴: ۷۹) (ما در فدوی طوقان روحیه ملی را می‌بینیم که مبتنی بر افتخارات گذشته و مقایسه زمان حال با آن است).

«**تموز والشیء الآخر**» (تموز و چیز دیگر) از جمله آثار اوست که در این پژوهش مبنای تحلیل قرار گرفت. در این اثر، اشعار درونمایه سیاسی و پایداری دارند و شاعر تلاش می‌کند با بیانی لطیف و زنانه، وضعیت روزگار و وطن خود را به مخاطب نشان دهد.

۳. تحلیل غیریت‌سازی در شعر سپیده کاشانی و فدوی طوقان

چنانکه پیش‌تر اشاره شد از مفاهیم مهم نظریه گفتمان لاکلائو و موفه غیریت‌سازی و ضدیت است. از دید لاکلائو، از آنجا که اشیا ذات و هویت ثابتی ندارند و در ارتباط با دیگری و ضدیتی که با آن برقرار می‌کنند هویت می‌یابند، گفتمان‌ها همواره اقدام به معرفی یا حتی تولید غیر یا دیگری می‌کنند؛ به‌عنوان مثال هویت روز تنها در برابر شب نمایان می‌شود و به عبارتی هر جا مفهوم روشنایی هست، اشاره و توجهی به تاریکی و ظلمت هم هست (رک. ادیان و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۹۸). این موضوع در شعر سپیده کاشانی و فدوی طوقان از طریق فرایندهای زیر در جهت مرزبندی خود با دیگری بکار گرفته می‌شود:

۱.۳ دال مرکزی

به‌طور کلی، «دال» اشخاص، مفاهیم، عبارات و نمادهای انتزاعی یا حقیقی هستند که در چارچوب گفتمانی خاص به معنایی خاص دلالت می‌کنند. معنا و مصداقی که یک دال بر آن دلالت می‌کند، «مدلول» نامیده می‌شود. «دال مرکزی»، نشانه یا نشانه‌هایی است که دال‌ها و نشانه‌های دیگر، حول آن نظم می‌گیرند. این دال، گفتمان غالب را شکل می‌دهد و مفاهیم مختلف را که با روایت و هدف گفتمان همخوانی دارد را جذب می‌کند. (حقیقت، ۱۳۸۷: ۵۴۰) هر چند دال مرکزی در اشعار مختلف سپیده کاشانی و فدوی طوقان بستگی به دوران و شرایط اجتماعی سیاسی دارد و در اشعار و دوره‌های مختلف تغییر می‌یابد؛ اما آنچه در کتاب هر یک از این شاعران، مفاهیم اصلی را به هم پیوند می‌زند و مرکز دال‌های مختلف است، «وطن» (وطن دوستی) است. دالی که ضمن مرکزیت دال‌های دیگر، هر کس قصد تهاجم یا کینه‌ورزی نسبت به آن را داشته باشد، او را به مثابه یک «دیگری» از دایره گفتمان طرد می‌کند و مبارزان و مدافعان از این مفهوم را به عنوان «خود» در گفتمان می‌پذیرد و جای می‌دهد.

فدوی، در بیان اوضاع وطن به روش‌های مختلف از واژگان مربوط به روشنایی و تاریکی و مرزبندی خود با دیگری استفاده می‌کند. او وطن را نقطه روشن میان تاریکی‌ها و همچون ماهی در شب‌های زندگی می‌بیند که در میان تاریکی‌ها می‌درخشد و امید قلب‌هاست:

«والوطن هنا الغربة والنفي / وأنا في زحمة هذا الويل / يا قمری کیف وصلت إلی؟»

(طوقان، ۱۹۹۳: ۵۰۷)

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نیمه آقائوری و دیگران) ۱۵

(ترجمه: و وطن اینجا در غربت و تبعید است/ و من در انبوه این مصیبت گرفتار شده‌ام/
ای ماه من چگونه به من رسیدی؟)
فدوی، وطن را مرکز نور و آمال و آرزوهای هموطنانش می‌بیند که حتی اگر مبارزات به
نتیجه نرسد روشنایی برای آنها میراث خواهد ماند:

فلسطين مهما اذلهم الفضاء   ومهما تواری السنی الحجاب
سببقی لشعبک حلم و نجم   و بوصله عند خوض العباب

(همان: ۵۳۶)

(ترجمه: فلسطین هرچند این فضا مردم را تحقیر کند و هرچند روشنایی‌شان پنهان و
پوشیده شود/ رؤیا و ستاره، و قطب‌نما هنگام فرورفتن در امواج، برای مردم تو باقی می‌ماند)
ماه و ستاره خواندن وطن در شعر فدوی، کنایه از تاریکی مطلق جهان یا محیط پیرامونی
اوست که تنها چشم دوختن به وطن و همپای او بودن، مسیر سعادت را نمایان می‌کند.
سپیده کاشانی نیز که در شعرهای مختلف به ستایش ایران می‌پردازد و دفاع از آن را وظیفه
انکارناشدنی خویش می‌داند، برای وطن چنین می‌سراید:

ز استقامت و صبر و ز پایداری ما   شده‌ست خانه خورشید آشیانه ما

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۲۰)

و در شعری دیگر می‌آورد:

مهد منظومه نور است کنون خاک وطن   مطلع الفجر شد این خطه ز انوار دگر

(همان: ۵۴)

در نگاه او وطن، خانه خورشید و منظومه نور است و از این سبک بیان، می‌توان دریافت
هرچه در برابر وطن، متضاد با آن یا درصدد ویران کردنش باشد، نقطه مقابل نور و عین تاریکی
و ظلمت است. استفاده از تعبیر قرآنی چون «مطلع الفجر» در این توصیفات، به این دیدگاه،
رنگ تقدس و ایمان و باور می‌بخشد.

۲.۳ برجسته‌سازی

هر گفتمان تلاش می‌کند ذهنیت مخاطب را در مورد «خود» و هویتی که دارد بسازد و یکی از راه‌های ساختن، «برجسته‌سازی» است. در برجسته‌سازی، بر نقاط قوت خود تأکید می‌شود و نکات مثبت خود بزرگنمایی می‌شود. برای برجسته‌سازی از روش‌هایی چون «گزینش واژگانی» استفاده می‌شود؛ یعنی انتخاب بهترین کلمات با بار معنایی مثبت برای نشان دادن ارزش‌های خود (رک. سلطانی، ۱۳۸۴: ۱۱۳)

سپیده کاشانی از شاعرانی است که عمر شعری خود را وقف اعتقادات و باورهای قلبی خویش کرده‌است. از این حیث، در زمان اوج‌گیری مبارزات سیاسی علیه رژیم ستم‌شاهی، با احساسات زنانه خویش با سلاح شعر به مبارزه و همچنین ترغیب دیگران به برخاستن علیه شرایط موجود می‌پردازد. او فضای وطن را فضایی تیره و خفقان‌آور می‌بیند بنابراین طبیعی است که برای برجسته‌سازی جبهه خودی، از واژگان مربوط به روشنایی استفاده کند. در اشعار سپیده کاشانی و فدوی طوقان، استفاده از این روش در موارد زیر قابل توجه است:

۱.۲.۳ انتخاب نام شعر یا نام شعری

سرور اعظم باکوچی معروف به «سپیده کاشانی» است که این نام شاعر یعنی «سپیده» با کلمات مربوط به روشنایی همگون است؛ به همین دلیل در بسیاری از اشعار، از ترکیب «سپیده» با کلمات دیگر برای بیان مفاهیم پایداری یاری می‌گیرد.

سرماي شب فسرده گل آفتاب را اما «سپیده» در دل تو آفتاب‌هاست

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۲۸)

بیت پایانی بسیاری از اشعار کاشانی با همین تخلص همراه است و با مفهوم روشنایی و تاریکی عصر او پیوند می‌خورد.

بعضی اشعار فدوی، عنوان ترکیبی با واژگان مربوط به روشنایی دارد؛ مثل شعر «و طلع القمر» (طوقان، ۱۹۹۳: ۵۰۶) (ماه پدیدار شد) که فضای کلی شعر را نمایان می‌کند؛ فضایی که مرتبط با ویژگی‌های میهن‌پرستانه اوست.

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعمیه آقانوری و دیگران) ۱۷

۲.۲.۳ ترسیم مسیر مبارزه

سپیده کاشانی در جهت ترغیب مخاطب به دفاع از میهن، مسیر مبارزه و تلاش برای رهایی وطن را مسیری سراسر نور معرفی می‌کند و قدم‌های مبارزان را در مسیری می‌بیند که ارمغان روشنایی دارد. مسیری که خط می‌کشد بر پهنه سیاهی‌ها و با عبور از آن، راه را برای رسیدن مردم به سعادت، باز و هموار می‌کند. او در یکی از اشعار خود چنین می‌گوید:

«گفتند/ از پله‌های نور می‌آید/ با پشته‌های هیزم/ با مشعلی عظیم که نورش/ ذرات خاک را بشکافد/ تا خنده‌رهای خورشید/ از بقعه غروب/ در باغ‌های صبح بیچد» (کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۲۱)

فدوی نیز مسیر مبارزه علیه دشمنان وطن را مسیر نور و روشنایی می‌بیند و حتی سنگ‌هایی را که به سمت دشمن پرتاب می‌شوند سنگ‌های روشنی‌بخش می‌خواند:

«حطّ علی مشارف المغیب/ سبعون صخرة تدرجت وراءه/ علی الطريق/ والشمس زاد عمرها سبعین عام/ سبعین عاما زاد عمرها؟/ سبعین عام؟!/... و قهقهة الزمان...» (طوقان، ۱۹۹۳: ۵۰۲).

(ترجمه: بر بلندی‌های پنهان از نظر افتاد/ هفتاد سنگ پشت سر او بر روی زمین غلتید/ و خورشید هفتاد سال بر عمرش افزوده شد/ هفتاد سال بر عمرش افزوده شد؟/ هفتاد سال؟!/... زمان به او خندید)

با هر سنگ که به سمت دشمن نشانه می‌رود بر عمر خورشید که روشنایی‌بخش جهان است افزوده می‌شود. بنابراین مسیر مبارزه مسیری است که هم خود روشن است و هم درصدد است تاریکی را از جهان محو کند.

۳.۲.۳ نمایش جایگاه والای مبارزان

در شعر شاعران مقاومت، مبارزان در ستیز با ظلم از چنان جایگاهی برخوردارند که بیت‌ها و شعرهای مختلف به ستایش قهرمانی و جوانمردی آنان اختصاص می‌یابد و از ویژه‌ترین این وصف‌ها تشبیه مبارزان به ماه و خورشید و نور است؛ تشبیه و انتسابی برگرفته از باورهای عمیق درونی شاعر. کاشانی در یکی از اشعار در توصیف مجاهدان راه حق چنین می‌آورد:

صدای سمّ سمند می‌آمد   شکوه طالع خورشید با سواران بود
صلای فتح و ظفر داد در طلوعه صبح   قبیله‌ای که دلیل طلایه‌داران بود

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۷۳)

فدوی نیز که بارها ارادت خود را به مجاهدان در راه وطن در شعر نمایان ساخته است، اضافه شدن مبارزی به مبارزان وطن را درخشش ستاره‌ای دیگر در آسمان وطن می‌بیند که به سهم خود راه را برای جویندگان حقیقت و آزادی نمایان می‌کند:

طلعت علینا کضوء الثریا   بغیر ادعاء بغیر إصطخاب
وعلمتنا کیف ینفجر الصمت   فعلا فصیحا مبین الخطاب

(طوقان، ۱۹۹۳: ۵۳۵)

(ترجمه: چون نور ثریا بر ما طلوع کردی، بدون ادعا و بدون هیاهو/ به ما آموختی که چگونه سکوت یک خطیب بلوغ و شیوا را منفجر می‌کند)

۴.۲.۳ تعمّد در رنگ انقلابی دادن به اشعار غیر سیاسی

این امر که سبب اتحاد ظاهری بیشتر در اشعار شاعر می‌شود بدین نحو است که بسیاری از ترکیبات در شعر، تم انقلابی دارند اما لزوماً انقلابی نیستند. بطور مثال، کلمات مرتبط با تاریکی و روشنایی که معمولاً در شعر شاعران مقاومت بصورت نمادین بکار گرفته می‌شوند، در بعضی اشعار این شاعران لزوماً معنای پایداری ندارند و استفاده از این واژه‌ها برای مضامین عاشقانه، می‌تواند رنگ سیاسی و پایداری به شعر دهد که در شعر سپیده نمونه فراوان دارد:

کشیده چشم تو شب‌های شرق را به اسارت   که هر ستاره پلی با نگاه تو بسته

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۶)

در این بیت، هرچند مفهومی عاشقانه و غیر پایداری مدنظر شاعر بوده است اما از تعبیری مثل «به اسارات کشیدن» که در شعر پایداری کاربرد ویژه دارد استفاده شده و در بدو امر به چنین القا می‌کند که شعر، مفهومی سیاسی دارد. بنظر می‌رسد سبب استفاده از این عبارات، تعمّدی شاعرانه یا مشغول بودن ذهن شاعر به مسائل پایداری است.

در شعر فدوی نیز همگون شدن شعرها با رنگ مقاومت آنچنان زیاد است که تشخیص محتوای اصلی شعر، اینکه پایداری است یا نه، گاهی ساده نیست؛ به‌طور مثال:

«یخرج من مخبأه الشوق غزالا یعدو/ یستدرجنی عبر الفلوات/ یدخل بی عاصمة الذات/

تأتی انت علی صهوات الريح المطر اللیل الشمس اللون...» (طوقان، ۱۹۹۳: ۵۳۷)

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعمیه آقانوری و دیگران) ۱۹

(ترجمه: اشتیاق چون آهوی دوان از مخفیگاهش بیرون می‌آید/ مرا در بیابان‌ها می‌کشد، وارد پایتخت وجودم می‌شود. تو سوار بر اسب باد و باران و شب و خورشید رنگین، می‌آیی)
در این شعر از کلمات و عباراتی استفاده شده که در شعر پایداری کاربرد دارند و معنایی کنایی را به ذهن متبادر می‌کنند؛ اما کلیت متن چنین نشان می‌دهد که شعر وصف روزمرگی‌های شاعر و بیان حالات گذارای زندگی اوست نه محتوای مرتبط با جنگ و مبارزه.

۳.۳ حاشیه‌رانی

از روش‌های دیگر تثبیت مرز میان خود و دیگری در ذهن مخاطب، «حاشیه‌رانی» است. در حاشیه‌رانی نقاط ضعف خود و نقاط قوت غیر یعنی دشمن به حاشیه رانده یا پنهان می‌شود، تا مخاطب، آنها را نبیند یا برایش یک‌رنگ جلوه کند. حاشیه‌رانی با یکی دیگر از مفاهیم کاربردی در نظریه لاکلائو به نام «تنازع» در ارتباط است. تنازع در ارتباط یک پدیده با بیرون از خویش ایجاد می‌شود و هرچند لزوماً دائمی و همیشگی نیست اما همیشه خصالتی ویرانگر ندارد و می‌تواند سازنده باشد. بنابراین وجود غیر، هویت یک گفتمان را شکل می‌دهد. (رک. مقدمی، ۱۳۹۰: ۱۰۴)

برای حاشیه‌رانی از روش‌هایی چون گزینش واژگانی و مجهول‌سازی استفاده می‌شود (رک. سلطانی، ۱۳۸۴: ۱۱۳). در گزینش واژگانی، نحوه انتخاب و بکارگیری کلمات اهمیت دارد؛ اینکه بطور مثال، واژگان مرتبط با روشنایی و ظلمت، در چه قسمت از شعر و با چه مفهومی استفاده شده‌است. در اشعار سپیده و فدوی، استفاده از این روش در موارد زیر قابل توجه است:

۱.۳.۳ نام اثر

به‌طور کلی، عنوان‌های شعری در هر اثر، از سویی با محتوای درونی شعر و از سوی دیگر با روحیه شاعر و حتی فراتر از آن، با فضای جامعه شاعر می‌تواند ارتباط داشته باشد؛ بدین سبب، بررسی عنوان‌های شعری در نقد و تحلیل آثار اهمیت دارد؛ به نحوی که بعضی محققان معتقدند «عنوان شعر، حکم شناسنامه شعر را دارد که برای بررسی و سخن گفتن در مورد یک شعر میان منتقدان و دیگر افراد مهم محسوب می‌شود» (دهرامی، ۱۳۹۴: ۱۹)

در بررسی اشعار فدوی طوقان و سپیده کاشانی می‌توان دریافت نام کتاب و بعضی اشعار، از ترکیب «شب» با کلمات دیگر ساخته شده‌است که نوعی تأکید بر فضای مسموم وطن برای بیدارسازی افکار برای مبارزه با این فضا است. «پروانه‌های شب»، «شب را باور کن»، «شب بخیر

آه... عنوان تعدادی از اشعار سپیده کاشانی در کتاب «پروانه‌های شب» است که نشان از فضای فکری شاعر در سرودن اثر دارد. همچنین شعر به چاپ رسیده در پشت جلد، قسمتی از شعری است با عنوان «ستاره‌ها» با این ابیات: «پروانه‌های شب / نیمی ست از ادامه یک انسان / که نیم دیگرش / دنیای عابری ست که تنها / بر دست‌های خالی خود / خیره مانده است / می‌گشت تا به شعله شعری / شایسته هزاره شیرین / بر بیستون یاد / آلاله‌های عشق برافروزد» (کاشانی، ۱۳۵۲: پشت جلد)

بسیاری از اشعار در آثار فدوی طوقان نیز، عنوانی مرتبط با «شب» دارند؛ مثل شعر «فی لیل المدینة الکبيرة» (طوقان، ۱۹۹۳: ۵۲۵) که فضای کلی شعر را نشان می‌دهد و نشان‌دهنده روحیات شاعر در مواجهه با اشغالگران سرزمین مادری است.

۲.۳.۳ نمایش مکر و دورنگی دشمن

از کارکردهای حاشیه‌رانی در شعر شاعران مقاومت، نمایش چهره حقیقی دشمنان برای مخاطب، در جهت بیدارگری برای مردم و تقویت روحیه مبارزان علیه ستم است. کاشانی حتی گاهی روز را هم همدست شب می‌بیند و در این میان، تنها خورشید است که صادق است و پاره‌ای از خود: «همیشه سیاهی شب‌ها / جنایت روز را می‌پوشانند / و روز / در تابش ستمگرانه غرور خویش / عظمت خورشیدی را که در آن سوی دیوار / شب می‌چرخد / احساس نمی‌کند / آه ای مجرم نجیب!» (کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۵۷)

فدوی هم که بارها دشمن را با نام «شب» خطاب و برای نمایش شکست آن تلاش می‌کند، در شعرهای مختلف تصویری تیره و تار از دشمن ارائه می‌دهد و در وصف آنان که بر وطن فلسطین چنگ‌اندازی کرده‌اند چنین می‌آورد:

«دربی موحشة، یزحف فیها جبل اللیل / تنفّل تحتی أرضی العطشی / ... دربی یحجزها خط النار / یزّنها حقل الالغام / تحاصرها نقط التفتیش / غیلان اللیل تطارد فیها حتی الظل / ... وأنا فی قبضة هذا اللیل / والوطن هنا الغربة والنفی» (طوقان، ۱۹۹۲: ۵۰۶)

(ترجمه: راه من وحشتناک است، این کوه شب زمین تشنه زیر پایم را می‌شکافد و بر وحشت آن می‌افزاید / راه من توسط خطی از آتش مسدود شده، میدان مین آن را احاطه کرده، ایستگاه‌های بازرسی آن را محاصره کرده‌است / در راهم گول‌های شب حتی سایه‌ها را تعقیب می‌کنند و من در چنگ این شب ظلمانی اسیر شده‌ام / و وطن اینجا در غربت و تبعید است)

۳.۳.۳ سیاه دیدن فضا

از روش‌های دیگر حاشیه‌رانی در شعر پایداری، نمایش فضای کلی جامعه است که به واسطه حضور دشمن ایجاد شده و به این وسیله می‌تواند روحیه مبارزه را در مخاطب تقویت کند. به‌طور کلی، شرایط خفقان یا مملو از ستم و بی‌عدالتی و رنج، فضا را در نگاه شاعر تیره و تار نشان می‌دهد. فضایی که در آن راه ورودی برای نور بسته است و محیط زندگی و رشد، محدود و بی‌روح است. به همین دلیل شاعر در بعضی از اشعار حتی بدون اشاره مستقیم به دشمن، فضا را تیره معرفی می‌کند. فدوی در یکی از اشعار خود چنین می‌سراید:

«یمدّ مسافاتہ اللیل، تبقی / علی افق اللیل شمعه / تذوب احتراقا و تنفی» (همان: ۵۱۶)

(ترجمه: شب فاصله‌اش را بیشتر می‌کند، بر افق شب تنها شمعی از آن باقی می‌ماند / درحالی‌که می‌سوزد ذوب می‌شود و از بین می‌رود)

و در شعری دیگر در مورد روزهای شنبه که روز تعطیل در اسرائیل است می‌گوید:

«لو تعلم ماذا تعنی لی أيام السبت / فیها یصبح للأشیاء هنا فی بلدی وجه مظلّم» (همان: ۵۳۱)

(ترجمه: همه روزها برای من یکسان هستند به جز شنبه‌ها / اگر بدانی مقصود من از شنبه‌ها

چیست / شنبه‌ها، همه چیز اینجا، در کشور من شبیه به یک چهره تاریک می‌شود)

در این شعر، «سبت» یعنی شنبه، به نوعی نماد دیگری است که توصیف آن، توصیف کنایی دشمن و جنایات اوست. دلیل این نماد این است که به‌طور کلی طبق نظر علمای یهود، ده فرمان حضرت موسی (ع) دین یهود را شکل داده است که چهارمین فرمان آن این است: «شنبه را گرامی بدارید» (ناس: ۱۳۶۸، ۴۹۳) به همین دلیل، مراسم روز سبت، از رسوم باستانی یهودیان است و این روز، مخصوص استراحت و عبادت خداوند قرار داده شده است (همان: ۴۹۸)

سپیده کاشانی نیز در ابیاتی مشابه شعر فدوی، در وصف روزگاری که گویی لبریز از مکر صهیون است چنین می‌سراید:

ای زائران خسته ندبه / دیوار ندبه - کاش زبان می‌داشت / در قرن ما / خاموش گشته است / آیا صدای نبض صداقت؟ / هرگز به جستجو منشیند / زیرا که نور معجزه‌ای دیگر / در طورتان ظهور نخواهد کرد / در پشت چشمتان، حتی ستاره‌ها هم / بر داربست آبی، خاموش می‌شوند (کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۳۷-۱۳۸)

در این شعر، «دیوار ندبه» و «طور» نماد صهیونیست است که شاعر با کنایه‌ای به «ستاره داوود» در قالب شعر می‌کوشد ضمن به تصویر کشاندن سیاهی‌ها، افول قدرت آنان و نزدیک شدن جهان به مرز صبح و روشنایی را یادآور شود.

همچنین او که در دوران پیش از انقلاب، سعی ویژه برای نمایش چهره ظلم ظالمان و بیدارگری مردم دارد، در یکی از اشعار، پیرامون حال و هوای روزگار خود چنین می‌نویسد:

شب‌ی دراز و پر از فتنه روزگاران بود   شب‌ی که شاهد اندوه بیقراران بود

شب‌ی سیاه چنان جامه کبود عزا   ولی امید سحر با امیدواران بود

(همان: ۷۲)

حاشیه‌رانی، در بسیاری از موارد همراه مفهوم دیگری از نظریه لاکلائو انجام می‌شود که به آن «اسطوره‌سازی» می‌گویند که در همین قسمت از شعر کاشانی، یعنی «شب‌ی دراز و...» دیده می‌شود.

۴.۳ اسطوره‌سازی

گفتمان‌ها خصوصاً در شرایط بحرانی مثل جنگ می‌کوشد وضعیت آرمانی و توانمندی خود را برای رسیدن به شرایط مطلوب به تصویر بکشند. لاکلائو این تصویر آرمان‌گرایانه را «اسطوره» و سعی در نمایش آن را «اسطوره‌سازی» می‌نامد (مقدمی، ۱۳۹۰: ۱۰۴). در شعر پایداری، اسطوره همان هدف نهایی مبارزه است که شاعر می‌کوشد با تاکید بر به انجام رسیدن آن، مخاطب را به ادامه مبارزه و مقاومت ترغیب کند.

۱.۴.۳ شهید و شهادت

آنان که در مسیر آزادی جان خود را که گرانبهاترین سرمایه هر انسان است نثار کرده‌اند، در نگاه شاعر پایداری افرادی ستوده شده و روشن ضمیرند که راه را برای مبارزان روشن کرده‌اند و اینگونه در رهایی وطن از تیرگی وجود دشمن سهیم شده‌اند.

فدوی شهید را کسی معرفی می‌کند که نه تنها هراسی از شب ندارد بلکه علیه آن شورش می‌کند و آن را به سهم خود شکست می‌دهد. او در شعری تقدیم به شهدای انتفاضه می‌سراید:

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نیمه آقانوری و دیگران) ۲۳

«اشتدّت وماتوا واقفین / متألّفين كما النجوم / .. إنتشروا.. سطعوا.. وأضاءوا/ فی منتصف
الدرب» (طوقان، ۱۹۹۲: ۵۳۸).

(ترجمه: شدت گرفت و ایستاده مردند/ درخشان مانند ستارگان/ درخشنده بر سر راه، در
حالی که بوسه بر دهان زندگی می‌زنند! / ... در میدان چون گداز آتش بودند/ شعله کشیدند...
درخشیدند... و نیمه راه را نورانی کردند)

و در وصف «لینا» که یکی از شهدای این مسیر است می‌نویسد:

«لینا نور الحق الباهر / یسطع فی الأرض فلسطینا» (همان: ۵۳۸)

(ترجمه: لینا، نور درخشان حق است که در زمین فلسطین ما می‌درخشد)

به‌طور کلی، فدوی در اشعار مختلف به مدح شهدای وطن می‌پردازد و با این توصیفات
گویا تلاش دارد روحیه ایستادگی را در خوانندگان آثار خود خصوصاً هموطنانش تقویت کند.
سپیده نیز در وصف شهدای مختلف وطن، اشعار کوبنده و رسایی سروده است و بطور
مثال در وصف «شهید مفتح» چنین می‌گوید:

اگرچه شاخه نور است خفته در دل خاک   کشد چو مشعل خورشید صد زبانه هنوز

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۴۹)

در نگاه او، هر شهید شاخه‌ای نور است که نور وجودش خاموش نمی‌شود و روشنایی
وطن مدیون اوست. زبانه کشیدن این شاخه نور و این مشعل روشنایی‌بخش، همانا ادامه راه
شهید و تقویت روحیه مبارزه علیه دشمن (دیگری) است.

۲.۴.۳ مبارزان

مبارزان راه آزادی، آنان که بیدار شده‌اند و در پی محو ظلم و تاریکی هستند، گویی شمع یا حتی
خورشیدی هستند که با نور خود آینده وطن را روشن می‌کنند و گویی، قدردانی از آنها بر شاعر
مقاوم واجب شده و این قدردانی، انتشار نور در مسیر بیداری مردم و مبارزه با سیاهی‌هاست.
سپیده کاشانی در اشعار خود بارها از مبارزان، قدردانی و آنان را با واژگان مرتبط با نور و
روشنایی توصیف می‌کند:

اختران صف به صف استاده به ویرانی شب   بنگر شورش خورشید به پیکار دگر

(همان: ۵۴)

گویی پیکار مبارزان راه آزادی، که شبیه ستارگان در تاریکی شب می‌درخشند، مقدمه‌ای برای طلوع خورشید و روشن شدن جهان و رهایی دنیا از تیرگی ظلم و ستم است. فدوی در یکی از اشعار خود برای مبارزانی که راه آزادی را در سرزمین‌های تحت ظلم مثل فلسطین و اردن هموار کرده‌اند چنین می‌سراید:

«ولکنما الأردن اليوم يلجمه الليل، لايتدفق/... ليالي واقفة/... يزهو صوتك/... فتغسله شمسك الساطعة/ مجيئك عيد الأخرى، زغرودة الأرض لم الشتات» (طوقان: ۱۹۹۲، ۵۰۹-۵۱۰).

(ترجمه: گویا امروز، شب، اردن را مهار می‌کند، روز سر بر نمی‌آورد/... شب‌ها ایستاده‌اند/... صدای تو شکوفا می‌شود/... خورشید درخشان تو آن را می‌شوید/ آمدن تو عید شکاف‌هاست، آواز زمین و جمع شدن پراکندگی‌هاست)

۳.۴.۳ مردم وطن و رهبر مبارزه

حامیان و پشتیبانان مبارزان راه آزادی، در دید شاعر پایداری افرادی هستند که نور معرفت بر آنها تابیده و از بیداران جامعه هستند؛ به همین دلیل در اشعار آنها با واژگان و عبارات مربوط به روشنایی خطاب و معرفی می‌شوند. کاشانی در اشعار خود، بارها امام خمینی (ره) را بعنوان رهبری آگاه می‌ستاید و از الفاظ با بار مثبت مثل واژه‌های مرتبط با نور در معرفی ایشان بهره می‌گیرد:

ای طلوع آزادی، وی بهار بهمن‌ماه رهبری کنون با ماست، بر سریر دانایی

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۷)

در شعر فدوی، مردم فلسطین مردمی هستند که به وطنشان تعرض شده‌است؛ آنان انسان‌هایی مظلوم و در عین حال مقاوم و با اراده‌اند که در برابر ظالمان (دیگری) با دلی بیدار ایستاده‌اند. او در شعری با عنوان «حکایه أطفالنا» (داستان کودکانمان)، از زنان و کودکان سرزمینش می‌گوید که در دل تاریکی هستند اما دلی روشن دارند:

«وجة علی الرمال / هامته مشروخة و دمه مداد / تشربه حروف مرثاة رهبة السواد/... نظرة علی الطريق / و نظرة علی السماء الرحبة المضيئة» (طوقان، ۱۹۹۲: ۴۹۳-۴۹۴).

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعمیه آقائوری و دیگران) ۲۵

(ترجمه: روی شن‌ها غلتید، سرش شکسته و خونس جوهری شده که / مرثیه‌نامه‌ها آن را می‌نوشد در وحشت تاریکی / ...نگاهی بر زمین انداخت / و نگاهی به آسمان وسیع روشن انداخت)

۵.۳ دال خالی

گفتمان‌ها، مشکلات موجود در جوامع را ناشی از فقدان یک وضعیت و شرایط مطلوب می‌دانند که با محقق شدن آن، مشکلات فعلی از بین می‌رود. در نظریه لاکلائو و موفه «دال خالی بیانگر یک فضای خالی است... کارکرد دال خالی بازنمایی وضعیت آرمانی و مطلوبی است که گفتمان‌ها سعی در ارائه آن در بهترین وجه ممکن خویش دارند» (مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۹). در شعر پایداری، توصیف دوران‌هایی که عدالت در بهترین حالت اجرا می‌شود و مردم، بیدار و آگاه در پی حذف ظلم هستند دوران ایده‌آل در نظر گرفته شده‌اند که این دوران می‌تواند متعلق به دوران گذشته یا آینده باشد.

۱.۵.۳ زمان گذشته

فدوی در اشعار خود وضعیت مطلوب را زمانی می‌بیند که مردانی بزرگ به دفاع از فلسطین پرداختند. دورانی که گاه مربوط به زمان بسیار قبل و گاه مربوط به چند سال پیش از وضعیت کنونی شاعر است. ظاهر شدن چنین دوران و مردانی، گویی بستن پنجره‌های تاریکی است. او در شعری با عنوان «حکایه اخیری امام شهاب التصاریح» (حکایتی دیگر در مقابل پنجره بازپرسی) (طوقان، ۱۹۹۲: ۵۲۳) آورده است:

صاح فی حدته القصوی: / افهمی یا هده ما قلت هیا و ارجعی من حیث أقبلت / وأقصانی
وأقصانی بعيداً و توتر / فتراجعت بخطو یتعثر / ای و ربی لم أعد أفهم شیئاً غیر کونی / فی
زمان الیتیم والحکم الیهودی المقدر / لیس لی معتصم یأتی فیئثار / لا ولا خالد فی الیرموک
یظهر (همان: ۵۳۴).

(ترجمه: او با تمام وجود فریاد کشید: بفهم مردک به تو چه گفتم، زود برگرد به همان جایی که آمدی / مرا به دوردست‌های دور و سخت فرستاد / با گام‌های متزلزل به عقب برگشتم / به خدا من چیزی جز این نمی‌دانم که الان در زمان یتیمی و حکومت مقدر شده یهود هستم / نه معتصمی برای من است که بیاید و انتقام بگیرد / و هیچ خالیدی در یرموک ظاهر نمی‌شود)

در سال ۶۳۶ م. «خالد بن ولید» سردار مسلمان عرب در دره یرموک در فلسطین در جنوب دریای مدیترانه، ارتش امپراتوری بیزانس را درهم شکست. پیروزی لشکر مسلمانان به فرماندهی خالد بن ولید در دره یرموک و در جنگی که نام همین دره را گرفت، موجب شد تا دروازه‌های سرزمین‌های شرقی امپراتوری بیزانس به روی مسلمانان گشوده شود. در این شعر، ظاهر شدن فردی مثل خالد و دوران او دورانی آرمانی است که می‌تواند پایان تمام دوران‌هایی باشد که شاعر از آنها به‌عنوان دوره تاریکی و شب بی‌پایان یاد می‌کند.

سپیده کاشانی با توجه به عقاید شیعی خود، دوران مطلوب و به تعبیر لاکلائو «دال خالی» را قرن‌ها پیش از خود، زمانی که اهل بیت(ع) آشکارا و مستقیم هدایتگری جامعه را بر عهده داشتند و روشنایی کامل بر قلب‌ها عرضه می‌شد، معرفی می‌کند؛ یعنی: **دوران امامت امیرالمومنین**. دورانی که در آن عدالت یا سعی در تحقق آن در اوج باشد، دورانی است که هر انسان آزاده در انتظار یا حسرتش به سر می‌برد و در نگاه شاعر شیعه، نماد این دوران، دوران حکومت امیرالمومنین(ع) است که گویی هنوز می‌توان شکایت ظلم عصر خویش را برای او برد. سپیده با این نگاه ظلم‌ستیزانه چنین می‌سراید:

به نسیم پاک شوقش، جز روشنی نبینی   گذری ز آفتاب و به ستاره‌ها نشینی
[ز نوای مرغ یاحق بشنو که در دل شب   غم دل به دوست گفتن چه خوشست شهریارا]

(کاشانی، ۱۳۵۲: ۵۲)

در این شعر، ابیاتی از شعر معروف شهریار در وصف امیرالمومنین(ع) تضمین شده و گویی، سپیده، هم‌صدایی شاعران و آزادی‌خواهان شیعی را در ستایش مرام علوی به نمایش می‌گذارد.

۲.۵.۳ دوره نزدیک به معاصر

از دوره‌هایی که در نگاه سپیده کاشانی، دوره سعی یا تحقق عدالت بوده و برای شاعر، دورانی ستودنی است، دوران امیرکبیر است. دورانی که زادگاه او یعنی کاشان، به چشم خود دیده و گویی هنوز شوق بازگشت آن یا بازگشت به آن را در سر می‌پروراند. او در شعری در ستایش این دوران می‌نویسد:

تحلیل و بررسی غیریت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعمیه آقانوری و دیگران) ۲۷

باغ سبز فین را/ از بلندی‌های بام تماشا کردم/ که چنان تاج زمرد بر پیشانی شهر/
می‌درخشد در نور خورشید/ و به هنگام غروب لحظه بازی رنگ خورشید/ خون جوشان
امیر، آن سردار تاریخ/ سر هر شاخه آن را رنگین می‌سازد (همان: ۱۴۵)

۳.۵.۳ زمان آینده (دوران پس از مبارزه)

آینده، چه در شعر فدوی و چه در شعر سپیده، دورانی است حامل اتفاقات خوب برای مردم جهان و شرایط مطلوب برای زندگی همه مردم. این دوران که دوران پیروزی جهانی است در شعر شاعران شیعی می‌تواند به دوران ظهور اشاره داشته‌باشد؛ اما به‌طور کلی در شعر شاعران مقاومت، دورانی است که تمام جنگ‌ها به پایان می‌رسد، مبارزات به نتیجه می‌رسد و پیکار برای رهایی از ستم ثمر می‌دهد. شاعر این دوران را دوران نور و روشنایی معرفی می‌کند. در شعر فدوی، تموز که قسمتی از نام کتاب وی هم هست، اشاره به همین دوران آرمانی دارد. او در یکی از اشعار کتاب می‌آورد:

...طیوراً تحط هنا أو هناک/ فکل المساحات أوطانها/ و راحت أنامله السندسیة تلقی تمائمها
فتذوب جبال الجلید/ و من آخر الأفق تطلع شمس الغروب بصبح جدید/ ترد الدماء إلی
جسدالأرض، ترجع أعیادها/...عشقنا تموز ینفض تل الرماد و یمنح لیالاتنا/ شمسة الذهبیة
(طوقان، ۱۹۹۲: ۴۹۰-۴۹۱).

(ترجمه: پرنده‌هایی که اینجا و آنجا می‌افتند، همه‌جا آشیانه آنهاست/ سرانگشتان نرم
ابریشمی‌اش مهره چشم زخمش را می‌اندازد و کوه‌های یخی را ذوب می‌کند/ از آن سوی افق
خورشید غروب با آغاز صبح جدیدی سر بر می‌آورد و طلوع می‌کند/ خون‌ها را به پیکر زمین
پس می‌دهد و اعیاد را دوباره به زمین باز می‌گرداند/ ما عاشق تموز شدیم! تموزی که تپه‌های
خاکستر را می‌تکاند و به شب‌های ما خورشید طلایی می‌بخشد)

«تموز» در شعر عرب خصوصاً شعر مقاومت، نماد و فراتر از آن، اسطوره بهترین دوران بشر است که در آن غم و رنج معنایی ندارد. از دید پژوهشگران، «تموز در اشعار این شعرا نماد باروری و زندگی است» (اکبری‌زاده و تقی‌زاده، ۱۳۹۳: ۲۷). فدوی دوران به نتیجه رسیدن مبارزان و دوران محو ستم و تاریکی را «تموز» می‌نامد تا اوج زیبایی و مطلوب بودن دوران پیروزی را برای مخاطب خود به نمایش بگذارد.

سپیده کاشانی، دوران به نتیجه رسیدن مبارزات و ثمر دادن خون شهیدان را دوران ظهور و به طور کلی دورانی پر نور می‌بیند و به مردم خصوصاً مبارزان مژده می‌دهد که آن روزهای خوب دور نیست. در یکی از اشعار پیش از انقلاب وی آمده‌است: «فرزند من / ناخن کشیده بیم جدایی / در دست‌ها چراغی ست / روشن تر از تمامی خورشید / که بی‌وقفه / به تو نزدیک می‌شود» (کاشانی، ۱۳۵۲: ۱۰۸)

او در شعر دیگری می‌گوید:

بر شب و دریا کتاب پنجره کن باز   برچین از بام‌ها، پلاس سیاهی
بگشا از هم کلاف بسته خورشید   تا که بریزد ترانه‌های رهایی

(همان: ۱۱۹)

سپیده و فدوی همچون دیگر شاعران مقاومت تلاش دارند نور امید در قلب مبارزان علیه ظلم روشن بماند و برای این مهم از سلاح خود که «کلمات» هستند یاری می‌گیرند؛ کلماتی که آینده را روشن تر از خورشید معرفی می‌کند و کلید خانه خورشید را در دست مبارزان می‌بیند.

۴. نتیجه‌گیری^۱

به طور کلی، نمایش هویت و مرزبندی خود با دیگری در شعر سیاسی خصوصاً شعر پایداری جایگاه ویژه‌ای دارد. شاعر می‌کوشد از طریق غیریت‌سازی تفاوت جایگاه دوست و دشمن را ذیل مفهوم «وطن» نشان دهد. با بررسی اشعار پایداری دو شاعر، یعنی سپیده کاشانی و فدوی طوقان می‌توان دریافت استفاده از واژگان مربوط به روشنائی و تاریکی مثل «نور»، «شب»، «صبح»، «طلوع» و مانند آن، برای مرزبندی خود با دیگری، به ملیت و فرهنگ خاصی ارتباط ندارد و مفهوم مقاومت، شاعر را با این واژگان پیوند می‌دهد؛ به طوری که می‌توان تقریباً در هر شعر از هر دو شاعر، اثری از این کلمات مشاهده کرد. سپیده کاشانی در مجموعه شعر «پروانه‌های شب» و فدوی طوقان در مجموعه «تموز و الشیء الآخر»، برای نمایش اوضاع و چهره «دیگری»، این کلمات را با احساسات زنانه خود همراه کرده‌اند اما در میزان و نوع بیان آنها و مفاهیم مدنظرشان تفاوت‌هایی وجود دارد. در این پژوهش، با تحلیل و بررسی تطبیقی از طریق نظریه لاکلائو و موفه، نشان داده شد مفاهیم انتخابی شاعران در جایگاه «دال مرکزی»، «برجسته‌سازی»، «دال خالی»، «اسطوره‌سازی» و «حاشیه‌رانی» از مهم‌ترین روش‌ها در مرزبندی «خود» با «دیگری» در شعر سپیده کاشانی و فدوی طوقان هستند. در هر یک از این روش‌ها،

تحلیل و بررسی غیرت‌سازی در شعر فدوی طوقان و ... (نعیمه آقانوری و دیگران) ۲۹

شاعر با مفاهیم و مضامین مرتبط با نور و روشنایی تلاش کرده است چهره حقیقی خود و دیگری یعنی وطن و دشمنان وطن را نمایش دهد و مخاطب را جهت همراهی مبارزان علیه ستم و مظلومان وطن ترغیب کند؛ به عبارت دیگر، این مضامین، هم نمایش‌دهنده هویت و هم تمایزدهنده میان حق و باطل یا همان خود و دیگری مدنظر شاعر هستند.

پی‌نوشت

۱. در جدول زیر مقایسه‌ای تیتروار از آنچه در مرزبندی «خود» روشن و «دیگری» تاریک انجام شده نشان داده شده است:

فدوی طوقان	سپیده کاشانی	دال مرکزی	
وطن: ماه و ستاره	وطن: خانه خورشید		
طلع القمر	سپیده	انتخاب نام شعری یا نام شعر	برجسته‌سازی
مسیر نور و روشنایی	مسیر سراسر نور	ترسیم مسیر مبارزه	
نور ثریا	طلایه داران خورشید	نمایش جایگاه مبارزان	
سوار بر نور	اسارت شب	تعمد در دادن رنگ انقلابی	
در شب شهر	پروانه‌های شب	نام اثر	حاشیه‌رانی
تعقیب شب	شب همدست نور	نمایش مکر دشمن	
روزهای تاریک شنبه	یک شمع در شب	سیاه دیدن فضا	
بی‌هراس از شب	شاخه نور	شهید و شهادت	اسطوره‌سازی
ایستاده در برابر شب	تازنده به شب	مبارزان	
دل روشن در تاریکی	همراه با نور	مردم مظلوم	
معتصم و خالد	دوران امیرالمومنین(ع)	گذشته	دال خالی
—	امیرکبیر	نزدیک به معاصر	
تموز	ظهور	آینده	

کتاب‌نامه

قرآن کریم

آقاحسینی، علیرضا (۱۳۹۶). *گفتمان و پدیدرس دیگری*. اصفهان: دانشگاه اصفهان.

احمدی، علی (۱۳۹۱). *بررسی مبانی ادبیات مقاومت عرب با تکیه بر اشعار سپیده کاشانی و فدوی طوقان*. رساله دکتری، دانشگاه چمران اهواز.

اصلانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). *لاله کویر: زندگ‌نامه داستانی سپیده کاشانی*. تهران: سوره مهر.

۳۰ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

- اکبری، منوچهر؛ عچرش، خیریه و احمدی، علی (۱۳۹۴). «جلوه‌های پایداری در اشعار فدوی طوقان و سپیده کاشانی». *نشریه ادبیات پایداری*. شماره ۱۲. صص ۲۳-۴۴.
- اکبری‌زاده، مسعود و تقی‌زاده، هدایت‌الله (۱۳۹۳). «اسطوره در شعر شعرای تموزی معاصر عرب». *پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان*. شماره ۲۳. صص ۲۷-۴۶.
- الشیخ، غرید (۱۴۱۴). *فدوی طوقان، شعر و الالتزام: الاعلام من الادباء و الشعراء*. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- بذرافکن، رحمت‌الله (۱۳۹۳). *ویژگی‌های مشترک شعر مقاومت در ایران و فلسطین*. دانشگاه شیراز. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- حقیقت، سیدصادق (۱۳۸۷). *روشن‌شناسی علوم سیاسی*. قم: نشر دانشگاه مفید.
- دهرامی، مهدی (۱۳۹۴). «بررسی چگونگی نام‌گذاری عنوان شعر در ادبیات سنتی و معاصر و کارکردهای زیباشناختی آن». *مجله شعرپژوهی دانشگاه شیراز*. سال ۷. شماره ۳. صص ۱۹-۳۶.
- زهره‌ای، حمیدرضا. بهاروند، محسن (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی مضامین شعر پایداری در آثار محمود درویش و سپیده کاشانی». *نشریه مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه*. دوره سوم. شماره ۱. صص ۱۷۹-۱۸۹.
- سلطانی، سید علی اصغر (۱۳۸۴). *قدرت، گفتمان و زبان: سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: نشر نی.
- سنگری محمدرضا (۱۳۸۳). «ادبیات پایداری». *نشریه شعر*. شماره ۳۹. صص ۴۵-۵۳.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۰). *شعر معاصر عرب*. تهران: انتشارات سخن.
- صادق‌زاده، محمود (۱۳۹۰). «بررسی ویژگی‌های سبکی و تحلیل محتوایی شعر سپیده کاشانی (۱۳۱۳-۱۳۷۱)». *نشریه مطالعات نقد ادبی*. شماره ۲۲. صص ۳۶-۵۷.
- طوقان، فدوی (۱۹۹۳م). *الأعمال الشعرية الكاملة*. بیروت: الموسسه العربیه للدراسات و النشر. الطبعة الاولى.
- غفاری، محسن (۱۳۸۴). *بانوی پروانه‌ها*. تهران: انتشارات خاطرات قلم.
- کاشانی، سپیده (۱۳۵۲). *پروانه‌های شب*. تهران: انتشارات پدیده.
- لاکلائو، ارنستو، موفه، شانتال (۱۳۹۳). *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی به‌سوی سیاست دموکراتیک رادیکال*. ترجمه محمد رضایی. تهران: نشر ثالث.
- محمد، حقوقی (۱۳۹۷). «ویژگی‌های شعر طنین گفت‌وگو با محمد حقوقی»، *مجله فردوسی*. شماره ۴۱. صص ۱۲۹.
- مقدمی، محمدتقی (۱۳۹۰). «نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف و نقد آن»، *نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی*. سال دوم. شماره ۲. صص ۹۱-۱۲۴.
- موحد، صمد (۱۳۸۴). *نگاهی به سرچشمه‌های حکمت اشراق و مفاهیم بنیادین آن*. تهران: طهوری.
- ناس، جان بایر (۱۳۸۶). *تاریخ جامع ادیان*. ترجمه اصغر حکمت. تهران: نشر علمی.